

SZILÁGYI DOMOKOS

Kamaszkor.

*Isteni kamaszok valánk
százhusz éve, halálunk előtt, születésünkiglen.
Úgy éltünk, ahogy meghalánk,
úgy haltunk meg, amint éltünk vala;
az öregségre csak halál után
került sor — de ez nem bűnünk. Az élők
bűne.*

*A kamasz nem talál ki
értelmetlen halált
(értelmetlen az, miben nem hihet), —
hívők a hit értelmében! Talán
még megirigylitek.
Fölkerestük a harcteret, ha kellett —
még nem volt föltalálva a
hazajáró, összkomfortos halál,
amely válogatás nélkül kijár.
S nem pika elé csupasz mellet!
(Igen, még annak a
bárgyú olajképnek is van igaza
— bármekkora giccs —,
melyen kardja hegyét önvérébe mártván
írja búcsúsorait a fiatal Petrovics!)
— Nos, költő barátaim,
hogy érzitek magatokat
a fejlődés ideiglenes csúcsein?*

DÁVID GYULA

Petőfi és a román szocialista mozgalom

A Petőfi-fordító St. O. Iosif

Minden műfordítás valójában alkotó találkozás népek szellemei között, olyan találkozás, amelyet két irodalom — sőt két nép — egymáshoz való viszonyának eseménysora készít elő és határoz meg, olyan találkozás, amely aztán maga is meghatározója lehet irodalmak — és azokon keresztül népek — egymáshoz való viszonyának, e viszony további alakulásának. Nagyobb összefüggésből nézve, egyetlen ilyen alkalom sem múlik el nyomtalanul az irodalmak párhuzamos és egymással összefonódó történetében, mégis vannak olyan találkozások, amelyek önmagukba sűrítik egy-egy egész korszak problematikáját, s előre és visszafelé mutatónan lehetőséget adnak két irodalom kapcsolatainak mélyebb feltárására, népek viszonyának többértű elemzésére.

Ștefan Octavian Iosif Petőfi-fordításai két vonatkozásban jelentősek. Egyrészt, mert az ő fordításai révén válik ismertté Petőfi nagy szintézis-poémája, *Az apostol*, s teremődik meg ezáltal az eszmei kapcsolat a századfordulón az utópista szocialista eszméket is magáévá tevő s azokat forradalmi cselekvésprogrammal összekapcsoló Petőfi és a román szocialista mozgalom között. Másrészt, mert Iosif lapokban megjelenő és önálló Petőfi-kötetében (Alexandru Petőfi: *Poezii alese*, 1897) közölt fordításai útján közvetítődik a román irodalom felé Petőfi népies költészete, s kerül megtermékenyítő kapcsolatba a századunk elején új szakaszba jutott román népiességgel. S e kettős irányú közvetítő szerep jelentőségét még csak fokozza, hogy ezek a fordítások — a korábbi román Petőfi-tolmácsolásokkal összevetve, azoktól eltérően — olyan művészi szintet képviselnek, hogy az utolsó évtizedekből való Petőfi-fordítások megjelenéséig rangosan képviselheték a román irodalmat Petőfi idegen nyelvű fordításainak összességében is.

Dorothea Sasu, a román Petőfi-kutatás avatott szakembere szerint Șt. O. Iosif Petőfi-fordításai jelentették a fordulatot. S valóban, Míg korábban a Petőfi-fordítók oly csekély eredménnyel próbáltak megküzdeni a kiegyezés utáni korszak nacionalista atmoszférájában fogant akadályokkal (kizárólagosan nemzeti költővé retusálással a magyar irodalom felől s idegenkedő elzárkózással, Petőfi költészetének félreismerésével a román olvasó részéről), addig Iosif fordításai: 1896-ban és 1897-ben megjelent két kis kötete, igazi frontáttörésként tarthatók számon abban a légkörben, amelyet Slavici tanulmányosorozata (*Studii asupra maghiarilor, Convorbiri literare*, 1871—72) óta az abban megfogalmazást nyert félreismerés jellemezett. Virtuálisan Iosif fordításainak nem csekély szerepük van abban, hogy a századfordulót követő években Octavian Goga — akit Schöpflin Aladár „a románok Petőfijének“ nevezett — így vallhatott Petőfi-fordításairól: „Azért fordítottam le a magyar daloknak, Petőfinek ezeket a verseit, mert az érzéseknek és a remény-ségeknak az a vihara, amely népe e jövődömondójának hűrjain zeng, visszhangra kell hogy találjon a mi lelkünkben is, akik egyazon várakozások beteljesülésére várunk“ (*Luceafărul*, 1907). Petőfi neve Iosifnak köszönhetően részévé lesz a román munkásmozgalom eszmei fegyvertárának is. Innen, e fordításoktól kezdve kísérelhetők figyelemmel azok a reagálások (az első C. Dobrogeanu-Gherea *Ibsen—Björnson—Petőfi* című cikke az *Actualitatea* 1898. 4. számában), amelyek aztán a két világháború közötti korszakban tovább szaporodnak, s beletorkollnak a felszabadulás után nyomban kiteljesedő új eszmeiségű román Petőfi-kutatásba.

A Petőfi költészete által román nyelven megtett út mai magaslátáról visszatekintve kívánjuk a következőkben összefoglalni Petőfi és a román szocialista mozgalom találkozásának Șt. O. Iosif fordításain át megvalósuló első mozzanatát.

*

Iosif a középiskola alsó osztályait a brassói görögkeleti főgimnáziumban végezte (1885—1889), de a család Nagyszebenbe kerülvén, az ötödik és hatodik osztályban már a nagyszebeni állami magyar főgimnázium tanulója (1889—1891). Itt került közelebbi kapcsolatba nemcsak a magyar irodalommal, hanem Petőfi művével is. Igaz, ez a találkozás nem volt zavartalan. Iosif hiába hancúrozott a Cenk alatt német és magyar gyerekekkel, hiába töltötte nyarai egy részét apai nagyszüleinél a vegyes lakosságú Homoróddarócon, s hiába volt már az első osztálytól kezdve szembetűnő nyelvérzéke, nagyszebeni évei idején szinte emberfeletti nehézségekkel találta szemben magát. Az addig szinte jelesrendű diák a nagyszebeni első évharmad végén négy tantárgyból bukik, s csak a második évharmad végén írhatja jogos büszkeséggel barátjának és egykori osztálytársának:

„Az első (karácsonyi) szemeszterben úgy álltam, mint az, aki csak annyit tud magyarul, amennyit a magyarok elfelejtettek. A második szemeszterben már elég-séggel végeztem. Nem szégyeltem ezt, de azt sem, hogy háromszor annyit tanul-tam, mint Brassóban. És talán éppen ez volt öröm számomra“ (1890. május 8-án kelt levele Aurel Pophoz).

Az iskolai értesítők és egykori tankönyvei ismeretében már közelebbről is kör-vonalazhatjuk ennek az erőfeszítésnek a méreteit. A Brassóban használt és épp csak nyelvi alapismereteket nyújtó magyar-tankönyvek után az ötödikben a magyar tannyelvű gimnáziumban magyar nyelv és irodalom tankönyvei: Dengi János *Magyar verstana, Szerkezettana és Költői olvasmányok* című kiegészítő kötete, hatodikban pedig Riedl Frigyes *Rhetorikája*. Itt, ötödikesként ismerkedik meg elő-ször a magyar poétikai órákon Petőfi költészetével, s itt kerül sor az egyik levél-ben említett, hatodikos, magyar házi dolgozatára (*Coriolanus és Auidius jelleme* Petőfi Coriolanus-fordítása alapján), amelyről Iosif életrajzírói már említést tesz-nek. Dengi ötödikes tankönyveiben nem kevesebb, mint tizenhat Petőfi-verssel volt alkalma Iosifnak megismerkednie, s talán nem érdektelen az sem, hogy e tizen-hat vers közül kerül ki összes fordításainak egyhatede.

Petőfi költészetének termékeny befogadására különben a talaj már ekkor ké-szen állott. A diákévekből származó Iosif-levelekben szembetűnő vonás az osztály-társai között már ekkor költőként ismert diák érdeklődése a népköltészet iránt. „Nagyon szeretek olvasni történelmi munkákat — írja barátjának 1890. január 1-én kelt levelében —, s különösképpen mindazt, amit népies stílusban írnak. A nyelv-nek, amelyet a nép beszél, oly édessége van énelőttem, hogy azt le nem írhatom... Még meséket is szívesen olvasok, ha azok népmesék... Hozzá is fogtam nép-meséket, népi anekdotákat, népdalokat gyűjteni.“ Négy hónappal később pedig: „Estéknént, amikor az ember falun van, nagyon kellemes dolog dalokat gyűjteni a nép ajkáról, a táncban, ünnepeken vagy este, amikor jönnek a lányok az arató-ból“ (1890. május 8). Még nem teljesen tudatos vonzódás ez, amelynek talaja nagy-szüleinek homoróddarócj és vingárdi környezete, de ezek alapján feltételezhetjük, hogy a Iosif diákkori vonzalmainak névsorában szereplő Alecsandri, Eminescu, Ion Pop Reteganul és Slavici mellett Petőfi költészete sem marad számára közöm-bös. S ezt a vonalmat nem szegheti derékba a századvégi erdélyi városokban meglehetősen kielezett nemzetiségi ellentétek léggőre sem. A különben is zárkó-zott, érzékeny Iosif nyilván nem mehet végig ezen az úton sérelmek és később téves reakciókat kiváltó emlékek nélkül, de ebben a légkörben is örömmel jegyzi fel, amikor egy magyar lapban „jót mondanak a románokról“, s azt is, hogy a különösen Szebenben éreztetett megkülönböztetés ellenére „vannak olyan tanáraink is, akik minden tiszteletet megérdemelnek“ (1890. november 11).

Íme, ez az a háttér, amely St. O. Iosif és Petőfi első találkozását oly mara-dandóvá és oly gyümölcsözővé teszi. És amikor 1891 őszén apja, a brassói román főgimnázium egykori igazgatója, Szeben is kénytelen elhagyni, és tizenegy tagú családjával a Kárpátokon átkelve Turnu Mágureleében kap állást, az akkor 16 éves Iosif elindul költői, és a román Petőfi-kutatás történetében oly számottevő mű-fordítói pályáján.

St. O. Iosif költőként és műfordítóként egyszerre jelentkezik egy kis craiovai lapban, 1892-ben, és Goethe *Erikönigje* után rögtön Petőfivel folytatja. Első Petőfi-fordításai még a diákkori kapcsolatból táplálkoznak. Egymás után négy versét for-dítja le a Dengi-féle tankönyv anyagából (*Ez a világ amilyen nagy... , Hull a le-vel a virágról... , Az örült, Szülőföldemen*), s ezt a sort egy — szintén a tankönyv-ből ismert Gyulai Pál-vers (*Éji látogatás*) és egy magyar népdalfordítás egészíti

ki. Későbbi német romantikus kedvenceitől csak 1895-től kezdve fordít, — és egyre többet, ami érthető, hiszen az Eminescuban példaképét látó diák-költőben igen erős a romantikus életérzés és hangulat, amellel németül már kisdíák kora óta könnyen olvas és beszél.

Iosifnak Petőfi iránt megnyilvánuló érdeklődésében a szebeni diákevekben már kiérezhető népies orientálódás és népköltészeti érdeklődés mellett egy másik tényező is szerepet játszott: akárcsak Heinében, benne is megérezte a szabadság költőjét. Az *apostol*-kötethez írott rövid előszavában, amely tulajdonképpen életrajzi vázlat, kiemeli Petőfi szerepét a 48-as magyar forradalomban (a Heine-előszóban pedig ezt írja: „...egyike volt azoknak, akik a Francia Forradalom elveinek legihletettebb apostolai voltak Németországban“).

De hogy Iosif néhány, inkább kísérletnek tekinthető versfordítás után épp *Az apostol* nagy munkát igénylő fordítására vállalkozik, abban egy olyan eszmei tényező is szerepet játszik, amely, ha rövid időre is, de irányt szab Št. O Iosif egész pályája alakulásának. Még középiskolás diákként (de már a család anyagi terhei miatt vállalt és magántanulóságra kényszerítő kenyérkereset során) ismerkedik meg a fiatalon elhunyt szocialista költővel, Ion Păun Pincióval, s rajta keresztül kapcsolatba kerül a századvégi romániai szocialista mozgalommal is. A két fiatal költő viszonyában kétségtelenül az érzelmi alap az elsődleges: mindkettő a félszegségig visszahúzódó, érzelmes ellágyulásra hajlamos. De van a kapcsolatnak némi eszmei fogódzója is, az a rokonszenv, amely mindkettőjük költészetéből kisugárzik a szegények, az elesettek, a kapitalista társadalom áldozatai felé. Iosif számára kétségtelenül sokat jelent ez a barátság, s ezt elárulja az is, hogy Pincio 1894-ben bekövetkezett korai halála után több ízben is felidézi elhunyt barátja emlékét: „Tele volt a szocialisták izzó eszméivel — emlékezik vissza egy ilyen alkalomra Sadoveanu, Iosif szavait idézve. — A régi világ megdöntéséről álmodott, de ugyanakkor a legszelídebb ember volt a világon. Meleghangú verseket írt, amelyekben gyakran ott vibráltak a sokak és elnyomottak szenvedései“ (*Evocări*, 167). Ez a barátság az eszmei háttere *Az apostol*-fordításnak, s ehhez az eszmei háttérhez hozzátartozik az is, hogy a 18 éves Iosif épp ebben az időben Pincio oldalán szorgalmas látogatója egy szocialista kör a Sotir-teremben tartott előadásainak, hogy egyik Petőfi-fordítását a szocialista *Lumea nouă*, egy másikat az *Adevărul* közli le, s hogy az előbbiben Iosif első verskötetével kapcsolatban a recenzens megállapítja: „Sok versét egy szocialista költő is írhatta volna.“

Ezeknek az eszmei kapcsolatoknak az ismeretében is, Iosif 1894—95-ben készülő, részben 1895 végén s teljes egészében 1896-ban megjelenő fordítása különös fontosságú, hiszen Petőfi olyan művét juttatta el a román olvasóhoz, amelyben egy költői pálya csúcán és bizonyos mértékig új művészi minőségekben summázódik az életmű lényege.

Nyilván a fordításnak voltak szubjektív ösztönzői is. Iosif több életrajzírója említi, hogy ekkori életkörülményei külsőleg sokban hasonlítottak azokhoz, amelyek között *Az apostol* elején Szilvesztert megismerjük. Említés történik a padlás-szobáról is, ahol Iosif egyik barátjának részleteket olvasott fel az akkor már jórészt kész fordításból. S talán az sem lényegtelen, hogy a magyar nyelvtudásban nem tökéletes Iosif ebben az időben olyan Petőfi-versek lefordítására látszik vállalkozni, amelyek formailag egyszerűbbek, vagy amelyeknek — mint *Az apostol*nak és a korábban prózaversben lefordított *Az örültnek* — szabad ritmusa, rímtelensége kevesebb nehézséget támaszt a gondolat minél megközelítőbb visszaadásában. A döntő azonban, e szubjektív tényezőket ismerve is, az az eszmei kapcsolat, amely

ez időben a 19—20 éves fiatalembert a szocialista eszmék tájaira is elvezeti, oda, ahol a társadalmi igazságtalanságok ellen küzdő, a nép javáért, ha kell, életét is áldozó Szilveszter eszmevilága fogant.

Az apostolt fordítva Iosif maga is végigjárja Szilveszter útjának állomásait, — a fordítás eszmei pontossága a bizonyosság rá —, lényegében magáévá tudja tenni Petőfinek a csalódásokon és megpróbáltatásokon is diadalmaskodó optimizmusát, s érzelmileg közösséget tud vállalni a mű eszmeiségével. Az Eminescu utáni román költészetben eluralkodott pesszimizmus és a népköltészetből épp ekkor beáradó s a nép felszabadulásának harcára tekintő optimizmus konfliktusában Iosif ezekben az években maradéktalanul az utóbbi mellé tud állni. S kétségtelen, hogy Szilveszter sorsában a századvégi román szocialista mozgalom harcosainak sorsát is beleérezhette: a Ion Păun Pincióét és a C. Dobrogeanu-Ghereaét, akinek reá gyakorolt hatásáról így vallott később Sextil Pușcariunak: „Midőn láttam, hogy ebben az emberben, akit a sors nem kímélt, mennyi az ifjúságból magával hozott csorbitatlan idealizmus és a határtalan optimizmus, megesküdtem magamban, hogy soha nem írok többé verset olyankor, amikor a bizonytalan fájdalmak és elbátortalanító szomorúságok arra csábítanak, hogy tollat vegyek a kezembe“ (*Luceafărul*, 1913. 466).

Iosifnak köszönhető, hogy a múlt század második felében — akárcsak a bolgár irodalomba és szocialista mozgalomba a költőforradalmár Hriszto Botev útján — a román irodalomba és szocialista mozgalomba is behatolnak Petőfi az utópista szocializmussal is rokon eszméi. Ez a fordítás nem marad hatástalan a román szocialista mozgalomban. A hatás nyomait majd csak a háború utáni korszakban, Petőfi nevének szélesebb körű elterjedtsége idején mérhetni le, de az első jelek már *Az apostol* kötetben való megjelenésének idején mutatkoznak. A *Seara* című újság így ír róla: „*Az apostol* a legfenségesebb lázadó hang, amilyet valaha egy nép fia magasbaröpitett... Söhajból és lázadásból, gyűlöletből és lelkesedésből összeálló hosszú költemény, — íme, ez *Az apostol*. Egy olyan élet története, amilyen kevés van: a szabadság-eszmék apostolának története, aki a lázadás magvait hinti el a tudatlan nép szívében. A mártir története, aki meghal embertársai boldogságáért...“ (*Seara*, 1896. december 5). Dobrogeanu-Gherea pedig, szóbanforgó cikkében Petőfi önnön életével megszentelt szabadság-hitvallását emeli ki, s Ibsennel, Björnsonnal együtt őt mint „az igazságért és a politikai jogokért folytatott szenvedélyes harc bajnokát“ említi. A cikk megírásakor Gherea — érezhetően — keveset tudott Petőfiről, de ezt a keveset — személyes ismeretségük is megengedi feltételeznünk — Iosif fordításából tudta.

Iosif ismeretei Petőfiről ekkorára már megsokasodtak. A nagyszebeni diák tananyag-ismereteit két olyan mű mélyítette el, amelyekkel most ismerkedik alaposabban. Az egyik Alexander Fischer 1884-ben s utána több kiadásban is megjelent német nyelvű Petőfi-életrajza (*Petőfi's Leben und Werke*. Leipzig, 1888.), a másik a nagyszebeni szász műfordító, Heinrich Melas német nyelvű Petőfi-kötete (*Gedichte von Alexander Petőfi*. Hermannstadt, 1891). Az *apostol* fordításán meg is érzik, hogy Iosif mennyire ismeri már Petőfi életét, amelyet sok ponton azonosíthatott, vagy legalábbis rokoníthatott a Szilveszterével.

A fordítást az eredetivel összevetve azonban, néhány apróbb jel költői alkatuk különbözőségére is figyelmeztet: Iosifban kevesebb a költői pátoasz, nem követi maradéktalanul Petőfit sem az érzelmi elragadtatás csúcsaira, sem az átkozódás nagy nyelvertermő indulatot igénylő mélységeibe, noha általában hüen adja vissza mind a költő gondolatait, mind nyelvi eszközeit. Hála a Petőfi-vers kötetlenségének, a versforma fellazítása, a sorok számának szaporítása a tartalmi pontosságot

segíti, s nem eredményezi — mint majd számos kötött ritmusú Petőfi-költemény Iosif-féle átültetésénél — a fordító sortöltő „túlbeszélését“.

Kettejük világszemléletében egyetlen ponton mégis van lényeges különbség és ez: a néphez való viszony. Az „áruló“ jel egyetlen rövid részlet Szilveszternek a néphez intézett első beszédéből, amelyben — az eredetiben — a Petőfit 48 nyarán ért családások, vereségek ellenére is ott izzik a forradalmi pátoással telt bizakodás:

*Így szólt hozzájok lángoló szemekkel:
„Üdvöz légy, nép! úgy nézz szemembe,
Tanítód és atyád leszek.
A bölcső óta mit vertek fejedbe?
Kötelességedet;
Én megtanítlak jogaidra!“*

E rész a Iosif-féle fordításban — mintegy a későbbieket sejtetve — a sãmáná-torizmusra oly jellemző néphez fordulás szánalmat és ellágyuló szeretetet árasztó aláhajlásává változik:

*El le vorbi așa, cu ochii plini de pară:
— Sărman popor! Incede-te în mine
Ca într-un drept povățuitor.
Din leagăn îți bătură capul toții,
Toți îți vorbiră despre datorii:
Am să te-nvăț eu drepturile tale!*

Az összehasonlítás szempontjából az első három sorban megfigyelhető eltérés annál is inkább lényeges, mert a vers formája lehetővé tette volna — mint másutt — a teljes hűséget, csakhogy a „könnyharmatos szemek“, a „szegény nép“ megszólítás, a „bizzál énbennem“ és „igaz tanácsadód“ már nem a forradalmi szocialista eszmékkel telt Szilveszter, hanem a népboldogító sãmánátorista irányzathoz közeledő Iosif terminológiája.

A román irodalomtörténetírás megállapította, hogy Iosif költészetére Heine mellett Petőfi gyakorolta a legnagyobb hatást. Am ez a hatás nem *Az apostol* Petőfije oldaláról éri a fordítót. Ion Păun Pincio halálával ugyanis megszakad az a személyes kapcsolat, amely Iosifot a szocialista mozgalomhoz fűzi; ehelyett Vlahuță lapjának, a *Viața*-nak a szerkesztőségébe kerül, ahol tanúja a román szocialista mozgalom kettészakadásának s annak az éles, személyeskedő polémiának, amelyet Vlahuță épp ez idő alatt folytat a szocialista sajtóval. Igaz, Iosif maga nem vesz részt a polémiában, de ettől az időtől kezdve egyre közelebb kerül költészetének bizonyos részével a századforduló oly ellentmondásos román népies irányzatához, a sãmánátorizmushoz.

De ha ez az áthangszerelés a szocialistákhoz sodródott értelmiség („generoși“) eltávolodásának éveiben Iosif esetében a mozgalommal való kapcsolatai eszmei meglazulásáról tanúskodott is, 1907-ben a romániai parasztfelkelés embertelen le-törése és a 11 000 paraszttal meggyilkolása idején Petőfi Apostola még egyszer szerephez jutott. És nem lényegtelen, hogy az a Iosif, aki ebben az időben olyan versekbe foglalta tiltakozását, mint a *Rugăciune* és a *Somnul lui Corbea* (vagy az Anghellel közösen, A. Mirea aláírással közzétett 1907 és *Scrisoarea deschisă a unui melc*), egy évvel a véres események után újra kiadta *Az apostolt*, csekély, inkább stiláris, de mindenképpen az egész mű újrafelélévenítését bizonyító javi-tásokkal. A *Sãmănătorul* munkásmozgalomtól idegen, „parasztmentő“ kispolgári nacionalista ideológiája nem tudta őt végérvényesen eltávolítani a néptől — erről a tragikus döntő pillanatban néhány jelentős vers és a román szocialista mozgalom által akkor már befogadott *Az apostol* tanúskodott.